

מבט על, גיליון 1394, 20 באוקטובר 2020

מצרים (לא) מחכה לביידן, אך נערכת לבואו

צבי לב ואופיר וינטר

הבחירות הקרובות לנשיאות ארצות הברית מעוררות דאגה במצרים. החשש העיקרי – כפי שעולה מהתבטאויות בכלי תקשורת מצריים ממסדיים – נוגע למדיניות החוץ שיוביל סגן הנשיא לשעבר, ג'ו ביידן, אם ייבחר. ביידן כבר רמז על כוונתו להתערב ביתר שאת בנושאי דמוקרטיה וזכויות אדם במצרים, ומתואר בקהיר כמי שעלול למנות לתפקידי מפתח בממשלו פקידים בעלי תפיסות אוהדות ל"אחים המוסלמים" ובנוסף לשוב להסכם הגרעין עם איראן. חרף העדפתה את דונלד טראמפ, מצרים הרשמית נמנעת מלנקוט עמדה שתתפרש כתמיכה במי מהמועמדים, בין היתר מתוך הבנה שלשתי המדינות יהיה אינטרס להגביל את המתחים ולשמור על יחסים בילטרליים תקינים, גם אם ביידן ייבחר. לישראל, מצדה, אינטרס בהמשך היחסים האסטרטגיים בין קהיר לווינגטון תחת כל ממשל עתידי.

ב-3 בנובמבר יכריעו אזרחי ארצות הברית בין הנשיא המכהן, דונלד טראמפ, למועמד הדמוקרטי, ג'ו ביידן. הבחירות ישפיעו לא רק על עתידה של אמריקה, אלא על המזרח התיכון בכלל ועל מצרים בפרט. חילופי נשיאים עשויים להציב בסימן שאלה את ההתחממות שחלה ביחסי קהיר-ווינגטון, שהתאפיינו בתקופת טראמפ בקשר טוב בין המנהיגים ובשדרוג שיתופי הפעולה בתחומים הצבאי והכלכלי. מצרים לא מתערבת בבחירות, אך הלך הרוח התקשורתי נוטה בבירור לטובת הנשיא המכהן. בעוד טראמפ מתואר כמי שאינו שוגה באשליות ביחס ל"אחים המוסלמים", ביידן מוצג כממשיך דרכו של הנשיא ברק אובמה, וכמי שעלול להתקרב מחדש לצירים הרדיקליים – האסלאמיסטי והאיראני – על חשבון הציר האזורי הפרגמטי. כך למשל, אתר המקורב למשטר הזהיר מכך שביידן "יעניק לאסלאמיסטים במזרח התיכון 'אביב [ערבי]' שני".

בשעה שהיחסים הטובים בין מצרים לארצות הברית צפויים להישמר אם טראמפ ייבחר בשנית, הרי שעלייתו של ביידן עלולה להשיבם לאווירת הקרירות ששררה ביניהן בימי אובמה. אובמה לא הזמין את הנשיא עבד אל-פתאח א-סיסי לבקר בבית הלבן, וממשלו ראה בתחילה את הדחת "האחים המוסלמים" ביולי 2013 כהפיכה צבאית נגד שלטון לגיטימי נבחר. הממשל אף הקפיא אז למשך קרוב לשנתיים סיוע צבאי בסך 260 מיליון דולר, והשעה תמרון צבאי משותף עם צבא מצרים בניסיון ללחוץ על קהיר לקדם את תהליכי הדמוקרטיזציה שנסוגו בזמן שלטון א-סיסי. אם ביידן ייבחר, יש להניח שאנשי צוותו הקרוב של אובמה ישובו למלא תפקידי מפתח בממשל, וביניהם גם כאלה שעודדו את הקו הניצי כלפי מצרים.

במידה שהמועמד הדמוקרטי ינצח, מספר סוגיות ישפיעו על מערכת היחסים בין מצרים לממשלו, כאשר פוטנציאל הסדקים הרב ביותר מצוי בנושא זכויות האדם. על אף שלאורך הקמפיין מיעט ביידן בהתייחסויות למזרח התיכון בכלל ולמצרים בפרט, במאמר שפרסם בינואר 2020 ב-'Foreign Policy', ובו פרש את משנתו המדינית, התחייב ביידן לאמץ מדיניות חוץ מבוססת על

הגנת זכויות אדם וקידום הדמוקרטיה. בניגוד לטראמפ, שמיעט ללחוץ על מצרים ובעלות ברית אחרות בנושאי זכויות אדם, ביידן הצהיר כי לא ישתף פעולה עם משטרים שלא יכבדו נורמות מערביות; ובעוד טראמפ התקרב לשליטים סמכותניים, ביניהם ולדימיר פוטין ורג' טיפ ארדואן, ואף הוקלט מכנה את א-סיסי בכינוי החיבה המפוקפק "הדיקטטור החביב עליי", ביידן גינה ביולי האחרון מעצר של פעילי זכויות אדם במצרים והזהיר כי לאחר בחירתו "לא יהיו עוד צ'קים פתוחים לדיקטטור החביב' על טראמפ".

אם ביידן אכן יתרגם את הצהרותיו למעשים, מצרים וארצות הברית עלולות להימצא על מסלול התנגשות. התבטאויותיו של ביידן משקפות קו הרווח בחוגי המפלגה הדמוקרטית. במאמרים של מכון ברוקינגס נטען באחרונה כי היחסים עם מצרים אינם משרתים היטב את האינטרס האמריקאי וכי התנהלות משטר א-סיסי מגבירה את חוסר היציבות במצרים ובאזור, והומלץ להתנות ברפורמות או להכווין למטרות אזרחיות את הסיוע הצבאי השנתי, בסך 1.3 מיליארד דולר, שניתן לה מאז כינון השלום עם ישראל. כמו כן, באוגוסט האחרון, ארבעים חברי קונגרס מרביתם מהמפלגה הדמוקרטית, קראו למזכיר המדינה מייק פומפאו לקשור בין היחסים הביטחוניים והבילטרליים עם מצרים לשיפור במצב זכויות האדם. באמצע אוקטובר, 56 חברי קונגרס מהמפלגה הדמוקרטית אף שיגרו לא-סיסי מכתב בדרישה לשחרור אסירים פוליטיים.

נושא נוסף העלול להעיב על יחסי המדינות הינו השינוי האפשרי במדיניות האמריקאית כלפי איראן. כסגן נשיא הביע ביידן תמיכה עקבית בהסכם הגרעין עם איראן, וכיום הוא מתחייב לחדשו אם איראן תחזור להקפיד על תנאיו. יתרה מכך, לא מן הנמנע כי ממשלו ינקוט קו מרוכך ביחס להתנהלות האיראנית הכוללת במזרח התיכון. מצרים אומנם מוטרדת פחות מאשר בעלות בריתה במפרץ מסוגיית הגרעין האיראני, אך גם היא רואה באיראן מקור איום על היציבות והסדר האזוריים, וחוששת מתרחיש של שילוב כוחות בין איראן ושלוחיה לכוחות האסלאמיסטיים הסוניים - טורקיה, קטר והאחים המוסלמים.

כיצד תנהג מצרים מול ממשל ביידן?

הובלת ביידן בסקרי דעת הקהל מגבירה את הלחץ בקהיר ומאיצה את היערכותה לבחירתו. על סמך ניסיון העבר והשיח התקשורתי בנושא, ניתן להעריך שמצרים תתמודד עם עליית ממשל ביידן בדרכים הבאות: ראשית, הפעלת לחץ אזורי על ארצות הברית לא לחזק את האסלאם הפוליטי ואת איראן. מצרים ובעלות בריתה בציר הערבי הפרגמטי, בראשן ערב הסעודית ואיחוד האמירויות, ינסו למנף את משקלן האזורי המשותף כדי לשכנע את וושינגטון לא לחזור על מה שנתפס בעיניהן כשגיאות העבר של ממשל אובמה.

שנית, הגברת נכסיותה של מצרים בעיני ארצות הברית. דוברי המשטר המצרי מהדהדים זה מכבר את המסר שלפיו וושינגטון זקוקה לקהיר לא פחות משקהיר זקוקה לווינגטון, שהרי, מצרים תורמת לאינטרסים האמריקאיים במזרח התיכון במגוון תחומים, בכללם השמירה על השלום והיציבות באזור, מאבק בטרור ותיווך בין יריבים (למשל בלוב ובזירה הישראלית-פלסטינית). כך לדוגמה, בתגובה לביקורת שנמתחה בספטמבר האחרון על מצרים בוועדת החוץ של הקונגרס האמריקאי, הדגיש סעיד עוכאשה, חוקר במכון המצרי למחקרים אסטרטגיים, כי "מצרים תחת א-סיסי משמשת אבן פינה במאבק בטרור העולמי".

שלישית, איום בהתקרבות מצרית נוספת למעצמות מתחרות, בראשן סין ורוסיה. מצרים תחת שלטון א-סיסי רואה ב"גיוון משענות" עיקרון יסודי במדיניות החוץ. לאחר הפניית העורף שחוותה בתקופת אובמה, קהיר החליטה לא לפתח תלות בלעדית במשענת האמריקאית, אלא לטפח באופן מבוקר, ובמקביל, משענות נוספות. הבנה זו שיחקה תפקיד מכריע בהחלטתה ב-2018 לרכוש מרוסיה מטוסי קרב מדגם Su-35 - חרף התנגדותה הנחרצת של וושינגטון. בנוסף, בתקופת א-סיסי חלה התקרבות בין מצרים לסין, מתוך הכרה מצרית בהיות סין כוח עולמי עולה. שתי המדינות מקיימות שיתופי פעולה עמוקים בתחומי הכלכלה וההשקעות, ולאחרונה אף סיכמו כי החיסון הסיני לנגיף הקורונה ייוצר במצרים ויופץ ממנה ביבשת אפריקה.

במקרה שביידן ייבחר, יש לשער כי קהיר אף תגביר את מדיניות גיוון המשענות מול מוסקבה ובייג'ינג, בניסיון להפיק את המיטב מ"כל העולמות" ולהבהיר לווינגטון שמצרים אינה "מונחת בכיס" האמריקאי. בה בעת, סביר שגם תחת ממשל אמריקאי פחות ידידותי משל טראמפ, מצרים לא תמהר לסכן את בסיס יחסיה האסטרטגיים עם ארצות הברית, שלה היא עודנה זקוקה כמשענת עיקרית במגוון נושאים, ביניהם: משבר 'סכר התחייה' עם אתיופיה; מלחמת האזרחים בלב; סיוע צבאי ופיננסי ישיר; תמיכה במתן סיוע והלוואות מצד קרנות הון, דוגמת קרן המטבע העולמית; פיתוח שוק הגז; סחר.

רביעית, נקיטת צעדים להפחתת הלחץ האמריקאי על מצרים בנושאי זכויות אדם. צעדים אלה עשויים לכלול מחוות וויתורים מצריים לווינגטון, לצד מאמצי הסברה שתכליתם לשפר את הדימוי השלילי של מצרים. בהקשר זה, באוקטובר הנוכחי החלו דיונים רשמיים במצרים סביב גיבוש אסטרטגיה לאומית לזכויות אדם. זאת ועוד, מצרים פועלת בשנים האחרונות בזירה הבינלאומית, כולל באו"ם, כדי לקדם המשגה חלופית לזכויות אדם, אשר מדגישה סובלנות דתית וזכויות כלכליות וחברתיות, כגון פרנסה, מזון, בריאות, חינוך וביטחון אישי. לטענת קהיר, בתחומים אלה נעשים במצרים צעדים משמעותיים בכיוון הנכון, אך היא אינה בשלה – וגם לא בהכרח מעוניינת – לאמץ דמוקרטיה ליברלית נוסח המערב.

השלכות על ישראל

כניסתו האפשרית של ביידן לבית הלבן תציב בפני יחסי ישראל-מצרים הזדמנויות לצד סיכונים. אשר להזדמנויות, מתיחות ביחסים עם ארצות הברית עשויה להוביל את מצרים לפנות לעזרת ישראל במחשבה ש"הדרך לווינגטון עוברת בירושלים", כפי שאכן אירע בתקופת אובמה, אז פעלו ישראל והשדולה הישראלית בווינגטון לטובת קהיר. תרחיש זה מותנה בכך שישראל תיהנה מהשפעה מספקת על ממשל בראשות ביידן, חרף התחזקות הזרם הפרוגרסיבי במפלגה הדמוקרטית.

מנגד, מצבה של ישראל יורע אם אכן תחול התרחקות משמעותית בין מצרים לארצות הברית. לישראל אינטרס בהמשך היחסים האסטרטגיים ארוכי השנים בין קהיר לווינגטון. במקרה הצורך, תוכל ישראל לסייע למצרים לקדם מול הממשל האמריקאי הבא את ההבנה שהתקרבות מצרית לרוסיה ולסין אינה באה בהכרח על חשבון הקשרים עם ארצות הברית, וכן לדרבן את וושינגטון להקפיד על כך שמאמציה לקידום דמוקרטיה והגנה על זכויות אדם במצרים לא יובילו להתחזקות האחים המוסלמים.

* צבי לב הינו מתמחה במכון למחקרי ביטחון לאומי ותלמיד לתואר ראשון במחלקה ללימודי המזרח התיכון באוניברסיטת אריאל.